

DOI: 10.33398/2224-0926-2021-1-39-85-103
УДК 78(477.8)(091)“IX/XIV”

Богдан Кіндратюк
ORCID: 0000-0002-8040-4034

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА КНЯЗІВСТВ ГАЛИЦЬКОЇ ТА ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЕЛЬ, КОРОЛІВСТВА РУСИ (XII–XIV СТ.): НОВІ ПІДХОДИ І ВІДОМОСТІ

***Метою** статті є означення нових джерел і систематизація віднайдених фактів для ширшого опису розвитку полінаціональної музичної культури на теренах Волині й Галичини княжої доби. Водночас **методологія** наших студій має за основу тлумачення зібраних матеріалів, що утверджує герменевтичні студії розвою музики. Застосування ж історико-антропологічного підходу не тільки сприяє заміні історіографічного найменування «Галицько-Волинське князівство» правдивішими історичними назвами цього ареалу, а й підсилює одну з причин виникнення музики, її розвиток як взаємозв'язаних ланок системного процесу «творення – виконання – сприймання». **Наукова новизна** статті ще вміщує впорядкування віднайдених фактів, децю інше акцентування, завдяки чому краще відстежено формування багатонаціонального музичного мистецтва в цьому регіоні середньовічної Русі та доповнено опубліковані нариси. Підтверджено розвій дохристиянських вірувань як однієї із засад поступу музики, збагачено органологічні відомості, у тому числі ширше окреслено складові дзвонарства, зокрема побутування неоднакових за формою дзвонів і дзвіниць. Показано існування в одному місті різних складових музичної культури, доповнено її іконографію. Відзначено появу нових версій стосовно літописного Митуси й прикру тяглість тиражування курйозної інформації про нього. **Висновки.** Нові відомості, потрібні уточнення до попереднього опису музичної культури зазначеного регіону сприяють чіткішому окресленню її поліетнічності в князівстві Романовичів, а згодом королівстві Русі, в якій поважне місце займала руська/українська мистецька складова.*

Ключові слова: Середньовіччя, князівство Романовичів, королівство Русі, музична культура, поліетнічність, фольклор, церковна, світська музика, освіта.

Актуальність теми дослідження посилюється потребою збереження історичної пам'яті, укріплення традицій, що вимагає пошуку й систематизації нових відомостей для повнішої реконструкції мистецтва нашого краю княжої доби. Музична культура Галицьких і Волинських земель того часу вимальовується поліетнічною системою, в якій поважне місце займала руська/українська музика. Пізнання її джерел і прикмет особливо актуальне в час стрімких глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Минуло 20 років після видання монографії, де вперше окреслювалося музичне мистецтво Галицько-Волинського князівства [26]. Вона побачила світ у серії *Історія української музики*, заснованій Юрієм Ясіновським в Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича. У студіях удалося систематизувати матеріали про музичну культуру цього державного утворення. Вона була важливим, але малодослідженим її історичним етапом, який забезпечив розвиток української музики після падіння під ударами кочівників зі Сходу держави умовної династії Рюриковичів із центром у Києві. В опублікованій праці розглядалася народна творчість, інструментальна культура, церковний спів,

дзвонарство, музичний побут княжого двору й міста. Завдяки такому опису показано поважний внесок наших предків в історію світової культури.

Закономірно, що після публікації наукових розвідок, присвячених українській музиці доби Середньовіччя, зокрема в ареалі історичної Галичини й Волині княжого часу [60; 27; 29], появилось чимало фактів, які дозволяють при реставруванні картини минулого детальніше окреслити полінаціональне музичне мистецтво на цих теренах, дещо інакше розставити окремі акценти. Адже завдяки безперервним пошукам археологів, істориків, медієвістів появились нові цікаві відомості. Вони є в статтях восьми збірників серії *Княжа доба* [30]. В узагальненнях Ради Михайлової про художню культуру Галицько-Волинської Русі дещо згадано про музичне мистецтво [39] (наші зауваги стосовно цього див.: [27, с. 75–76]). Ретельніше опрацювання давньоруської історіографії, фундаментального дев'ятикнижжя Михайла Грушевського (1866–1934) *Історія української літератури* посприяло залученню ширшого кола джерел до висвітлення музики Галицьких і Волинських земель княжого часу [29]. Укріплюють уявлення про неї як багатовимірне явище й важку складову розвиненої культури цього регіону середньовічної Русі студії Олега Чуйка [58]. Доведено, що поважним чинником розвою мистецтва було його перебування в європейському культурному просторі (щільний зв'язок зі своєю багатою спадщиною та різнобічні взаємовідносини із сусідніми й далекими країнами) [59, с. 22–28]. У перспективі така основа сприятиме кращому осмисленню проблеми запозичення і трансформації інноваційного взірця в музиці. Уже систематизовано органомогинею Іриною Зінків у контексті давньослов'янського інструментарію дані про археологічні музичні інструменти середньовічної Русі, запропоновано створити їхній каталог [25]. Унеском до вивчення церковної музики доби короля Данила (1200/1201–1264) є музично-поетична інтерпретація медієвісткінею Наталією Сиротинською празника Успення Пресвятої Богородиці [46]. У Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника істориком Мирославом Волощуком, автором монографії *«Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.) суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції* [4] створено Центр медієвістичних студій. Серед рис духовних потенцій його директора відзначено не тільки опанування європейської медієвістичної історіографії та методології, а й середньовічної латини, угорської, словацької, польської та інших мов [2]. Завдяки цьому він слушно привертає увагу науковців до значної кількості іншомовних джерел, що стосуються медієвістичних пошуків. Опубліковано п'ять щорічників *Галич*, спрямованих на всебічну популяризацію історії славного княжого, церковного (єпископського й митрополичого) осередку Галицької землі, Прикарпаття та України загалом [10]. Організована М. Волощуком 2017 року спільно з науковцями Інституту історії Ягеллонського університету Міжнародна наукова конференція *Середньовічна Русь: проблеми термінології* сприяла артикулюванню пропозицій стосовно її перегляду у світлі нових методологічних підходів. У збірнику, опублікованому за матеріалами форуму, наголошується на хибному домінуванні з XIX–XX ст. в науковій літературі переважно історіографічних найменувань (Галицька Русь, Галицько-Волинське князівство, Галицько-Волинська держава, Південно-Західна Русь, Червона Русь і т. д.). Підкреслено, що ці термінологічні назви державних утворень у кордонах Галицької землі X–XIV ст. дисонують з опертими на джерела історичними (Галицька земля,

Галичина, Galicia). Наголошується, що антропологізація вивчення історії допоможе позбутися не тільки термінологічної плутанини, а й через доречно застосовані назви краще зрозуміти хід історичного процесу як ланку взаємообумовлених дій окремих осіб. Такий методологічний підхід у державонайменуванні окреслених теренів обраного часового проміжку дозволяє використання термінів *держави Ростиславичів, держава Романовичів, королівство Русь (Regnum Russiae)*, що чітко й безапеляційно корелюються зі свідченнями писемних джерел і сфрагістичним матеріалом [6, с. 265]. Водночас антропологізація мистецтвознавчих студій підсилює, на наш погляд, одну з причин виникнення музики, її розвій як взаємообумовлених ланок системного процесу: *творення – виконання – сприймання*. При систематизації фактів нині пропонується «ретельно “пересипати” хронологію, грамотно підбираючи її саме під *галицький, волинський чи галицько-волинський* епізоди історії» [6, с. 278]. До критичного аналізу ключових термінів давньоруської історіографії закликає Вадим Арістов, рекомендує послуговуватися новим понятійним апаратом, приміром, не *Галицько-Волинський літопис*, а *Волинська Перша хроніка, Волинська Друга хроніка*; їх ще називають *хроніки Романовичів* [1, с. 89–90].

Давні основи розвитку музики підтверджують знахідки на теренах села Бовшів (неподалік Галича). Тут, за виснуваннями археологічних відкриттів, зафіксовано близько 20-ти різночасових культур – від палеоліту Галицького Подністров’я до знахідок княжої доби [31]. Про розвій складових мистецтва домонгольської пори можемо судити на основі узагальнених Вірою Гупало результатів тривалих археологічних досліджень літописного Звенигорода (нині село з такою назвою в Пустомитівському районі Львівщини) [17; 18], Святославом Терським археологічних пам’яток Володимира на Волині [48], княжого Лучеська [50], Богданом Томенчуком долітописного Галича [53] та ін.

Студії княжого Галича доповнили історіографічні узагальнення, що розширюють знання з історії краю. Перевидано й перекладено українською найціннішу наукову працю нашого історика та мистецтвознавця початку ХХ ст. Йосипа Пеленського (1879–1957) *Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел* [43]. Тут Юрій Лукомський спробував відтворити бібліографію праць Й. Пеленського, уклав відповідний покажчик [43, с. 307–318].

Сучасні напрацювання окреслюють поважне підґрунтя розвитку музичної культури Галичини та Волині княжої доби. Зміцнюють його, передовсім, наукові розвідки Л. Войтовича, зокрема стосовно часу руйнування Успенського собору у Галичі [3], Ігора Скочиляса (1967–2020) про значення цього міста в історії київського християнства [47].

Висновки Олександри Цалай-Якименко (1932–2018) та Ю. Ясіновського стосовно професіоналізації діяльності музик в XIV–XV ст., особливо коли з часів Литовсько-Руської держави на галицько-волинських землях формувалися нові соціальні умови [57], доповнюють спостереження докторанта з Києва Івана Кузьмінського [35; 36]. Хоч вони переважно стосуються історії музичного мистецтва Перемишльської та Сяноцької земель дещо пізнішого часу, але віднайдені відомості про діяльність тамтешніх органістів і міських музик, церковний спів у християн Західного й Східного обряду, функціонування єзуїтських музичних капел тощо ще раз підтверджує закладені міцні основи такого музикування в попередні часи.

Застосування ж нового, як вважає дослідник, підходу для історичної української музикології, потребує розглядати мистецьку спадщину цього етнокультурного регіону комплексно, без ігнорування її римо-католицької частини. Завдяки цьому зроблено вдалу спробу об'єктивно окреслити розвиток музичної культури в регіоні, узагальнити роль і місце автохтонного русинського населення в її розвитку, що забезпечило його поважний унесок у розвій музичної культури християн Західного обряду [36]. Подібно, як міркуємо, можна розглядати її складовою мистецтва на теренах князівств Романовичів, а згодом королівства Руси.

Отже, застосування сучасних підходів, поява нових напрацювань і фактів розвитку мистецтва на теренах Волинських і Галицьких земель княжої доби суперечить повноті висвітлення його музичного відгалуження. З урахуванням цього **метою статті** є означення джерел і послуговування модерною методологією при систематизуванні фактів як запоруки повнішої реконструкції тогочасного розвою полінаціональної музичної культури в зазначеному ареалі.

Виклад основного матеріалу. Уявлення про дохристиянське побутування мистецтва в ареалі Галицьких земель розширюють нові студії стосовно ймовірних дій Великохорватської князівської влади в аспекті її зміцнення. Вважається, що вона провела не лише реформу політико-адміністративної системи, а й релігійної. Завдяки цьому язичницькі святилища, як нині встановлено, укріпились у складі всіх городищ-полісів. Тоді ж могли появитися нові спеціалізовані регіональні святилища, що виникли в структурі головних торгових шляхів. Подібні релігійні центри добре співвідносилися з мілітарною побудовою Великохорватського князівства. У християнську пору вони структурувались у невеликі укріплені монастирі, передовсім прив'язані до міст і торгових регіональних і міждержавних шляхів [53, с. 30–31]. Водночас нині відомі великі релігійні язичницькі центри, приміром, біля ріки Збруч [51, с. 180], у Карпатах [34]. Цікаво, що серед зображень на одному з предметів дохристиянського культу східних слов'ян IX–X ст. – кам'яній статуї язичницького бога (Збруцький ідол) [22; 44], за одним із тлумачень, показано постаті чоловіків і жінок, котрі ніби утворюють хоровод [11, с. 6].

Кращому розгляду місця музики в житті людей княжої доби допомагають ідеї М. Грушевського стосовно розвитку епосу. Серед обґрунтованих тез «найоригінальнішою є та, що твердить про існування в соціально-економічному й культурному (а також церковному) українському житті XIII–XV ст. обставин, які сприяли консервації старої дружинної традиції. Друга принципово важлива теза – про розвиток цієї традиції „від елемента ліричного до епічного”, забарвленого казковою фантастикою та релігійною легендою» [45, с. 308].

Імпульси до створення епічних музично-поетичних композицій могли виникати на відпочинку після битви, у поході, при поверненні під свіжим враженням від події складалася *піснь славна* – похвала головним героям походу й разом усім його учасникам – військовій дружині [15, с. 17]. Адже невід'ємною складовою військового культурного комплексу більшості індоевропейських народів у середні віки були поети-співці лицарської слави [23, с. 301]. Але, на наш погляд, не тільки вельми обдаровані в значимих ситуаціях складали вокально-інструментальні твори. Як у Старому Завіті «з веління Божого кожна важніша подія в житті ставала піснею, кожна особиста і всенародна молитва була піснею, а навіть з інструментами,

хороводами, з якими відбувалася прослава Бога» [40, с. 177], так, певно, у князівствах Галичини й Волині люди свої враження від подій озвучували музикуванням. Воно, водночас, розвивало їхні мистецькі обдарування.

У залишках героїчно-фантастичного циклу віднайдено твір із ареалу міста Сянок (одна з окраїн Галицьких земель). Він уміщує образ, як вважав М. Грушевський, із княжих і боярських чвар, у котрому подано «якийсь натяк на героїчний, епічний мотив – це „княгня Іванко”, з несподіваним ув’язненням і тугою ... по княжім дозвіллю» [13, с. 323]¹. Тут гусли описані, ніби живі, а образ їхнього звучання допомагає краще підсилити тугу героя; зауважуємо одну із соціальних функцій музики – розраджувати людей:

Соколонька пустьте до соکیلниці,	Йванка всадьте до темниченки.
Гусельки шмартє [киньте] до гусельниці.	Соколик квилить – головки хоче,
Коничка всадьте до кінниченки,	Гусельки грають – Йванка споминають
	[13, с. 323].

Щоправда, малозрозумілим видається термін *гусельниця*. За аналогією з припровадженням соколонька та коника в належні їм місця, можна вважати, що мовиться про спеціальне приміщення чи куток у ньому для гри на гуслих чи їхнього збереження. Заодно маємо згадку про ймовірне володіння князем грою на музичному інструменті.

Раніше складові розвиненої музичної культури Галицьких земель і Волині княжої доби вимальовували, зазвичай, за узагальненням знахідок із різних їхніх теренів. Нині ж комплекс пам’яток, віднайдених тільки у Звенигороді та його околицях – одному з найдавніших столичних міст Галичини [18] – показує концентрацію тут комплексу свідчень про тогочасне багатогранне музичне мистецтво. Їхнє узагальнення показало, що при проведенні подібних широмаштабних пошуків на окремих давніх поселеннях можна віднайти чимало нових пам’яток як підтверджень розвою музики ще в домонгольський період. Віднайдень, як ніде інше, в одному місці різних музичних пам’яток, є надійним підтвердженням цьому.

Значиму роль у мистецько-естетичному житті людей середньовічної Русі займали скоморохи – мандрівні музиканти (співачи, які ще й грали на гудку, гуслих та інших музичних інструментах), танцюристи, оповідачі, актори-лицедії, дресирувальники. Уже встановлена суть творчості таких мистецько обдарованих осіб, тяглість цієї традиції. Мотиви покриття в середньовічній Русі спільною назвою *скоморохи* різних мистецьких об’єднань, причини їхньої популярності, склад жанрових груп і частота виступів, обставини запозичення та передачі репертуару розкрив ще М. Грушевський [13, с. 146–147, 184–185, 189, 213, 214, 218, 321, 322; 15, с. 84–87; 16, с. 55, 194, 204, 247 та ін.]. Соціальна й духовна функції волхва, чарівника, знахаря, скомороха в дохристиянську добу в ареалі Русі-України часто синкретизувалася, як слушно вважала Катерина Грушевська (1900–1953), в одній особі [цит. за: 55, с. 111].

¹ Фольклорний відгук на історичні події чи не мав за основу життя Іванка Ростиславовича († 1161), «звенигородського князя, якого за претензії на галицький трон (1145 р.?) покарав жадібний Володимирко [бл. 1104–1152/1153], забираючи в нього волості й громадячи в такий спосіб під свою владу всі чотири частини Галицької Русі. Вигнанець Іванко спершу довго блукав, пізніше став князем на Берладі» [43, с. 181].

Ще в XIII–XIV ст. живою залишалася традиція мандрівних музик, що, зрештою, було характерним для всієї Європи. Скоморохи, шпільмани, майстерзінгери, ваганти подорожували по її землях, були основними носіями міжнародного пісенно-танцювального репертуару. Тяглість творчості скоморохів на землях Галицько-Волинського князівства, королівства Русі посвідчується згадкою про них в документах ще кінця XVI – середини XVII ст. як осіб окремого ремесла серед платників податків міста Дрогобича [37, с. 611].

При вивченні взаємозапозичень у музиці враховуємо вагу матримоніальних взаємозв'язків. Вони тісно поєднували правлячі династії Європи. Зазвичай, «до резиденції князя разом із коханою дружиною потрапляла й група митців, або ж шлюб сприяв мистецьким зв'язкам між державами походження чоловіка та дружини» [19, с. 53]. Це теж було запорукою розвитку музики різних конфесій (співи, дзвоніння, звучання органа). Її укріплювало толерантне ставлення Романовичів до західної християнської Церкви. При цьому привертають увагу до одруження князя Лева Даниловича (1225/1228–1301) з угорською принцесою Констанцією († бл. 1287/1288). Вона ж протегувала монахам-домініканцям у землях чоловіка. Приміром, місто Володимир за відомостями латиномовних джерел, фігурує одним із місць, «де католики почували себе впевнено» [7, с. 58].

Вважаємо, що розвитку церковної музики на теренах княжого Галича після нашествия кочівників зі Сходу сприяла відсутність тут слідів монгольського штурму та руйнування 1241 року [3, с. 111–112]. Відомі джерела теж не дозволяють припускати, як міркує Л. Войтович, імовірного розорення колишньої княжої столиці під час походів до країн Європи в 1279–1288 роках хана Тула-Буга († 1291). Укріпленню церковної музики, на наш погляд, допомагало й те, що Юрій I (1252/1257–1308) зумів скористатися ситуацією та позбавитися підлегlosti Орді, прийняв (або повернув) королівський титул і 1302/03 року домігся створення окремої Галицької митрополії з давнім центром, яким був Успенський собор у Крилосі. Вона об'єднала єпархії територій, які не платили данини пришельцям зі Сходу. Незважаючи на те, що столицею правителів королівства Русі був Львів і Володимир, але майже до кінця XIV ст. сам собор залишався катедральним храмом Галицької митрополії [3, с. 114, 116].

Чимала кількість яскравих музично-обдарованих осіб у княжу добу підтверджується згадкою про літописного Митусу. До версій стосовно його соціальних ролей (міг бути одночасно чи в певній послідовності жрецем, волхвом, церковним співаком, дяком, співцем тощо) сьогодні подаються нові. Дослідник археології долітописного Галича як культового й релігійного центру *Великої Білої нехрещеної Хорватії* Б. Томенчук зауважив, що в скальдичній поезії варязьких дружинників, котрі були на службі в руських князів, часто послуговувалися терміном *holdr* (хольд) – воїн, герой, витязь. Історія їхніх мандрів і героїчних учинків була основним змістом цих героїчних пісень. Таким *скальдом* був, очевидно, і Митуса [53, с. 27]. Його відмову *служити Данилові* М. Волощук пояснює зв'язком митця з опозиційними цьому правителю князями й теренами [38]. Водночас прикро, що досі розповсюджуються перекривлені уявлення про цю яскраву творчу особистість. «Перебралися» вони, навіть, до новітніх енциклопедичних видань [32]. Незважаючи на наші неодноразові аргументовані спроби уточнити роль і місце в музичній культурі

середньовічної Галичини *словутнього співця*, продовжують множитися курйозні приклади [26, с. 67–78; 62]. До згаданих – додаються нові. Унаслідок редакторського недогляду, як вважаємо, в *Українській музичній енциклопедії* трапилась описка в назві статті про галицького музику, й замість заголовка *Митуса (Дмитро)* друге ім'я подане без дужок [28].

Швидке розповсюдження дзвонарства в середньовічній Русі зумовлював той факт, що християнське ритуальне дзвоніння знайшло тут давніші обрядові звичаї, які вивершують такі ударні інструменти як била, клепачки, дзвіночки, брязкальця, бубенці тощо. Тому вони є частими археологічними знахідками на теренах Волині й Галичини. До вже згаданих додаються нові цікаві відомості. Серед предметів давнини в урочищі Могилки біля Коцюбинчиків (Чортківський район Тернопільської обл.) на дні кургана VII–VI ст. до н. е. в завалі поховальної споруди знайшли комплект кінської упряжі давнього часу й металеві деталі декору колісничі – чотири бронзові пустотілі чаші, так звані прорізні наверхня-калатальця, на довгих, до 30 см, залізних стрижнях (усередині чаш є залізні кулі, які впродовж їзди видавали надзвичайні звуки). Їх посилювали прикріплені бронзові дзвінки (віднайдено чотири; корпус заввишки близько 10 см, нижній діаметр близько 7 см), які кріпили в кузові двоколісного візка на залізних гаках до її кутів. Очевидно, що наверхня та дзвінки надавали пересуванню колісничі мелодійного дзеленчання. Віднайдені речі – одні з найдавніших у Західній Україні музичних інструментів. Хоч їм майже 3000 років, але вони й дотепер видають на диво мелодійні звуки [21].

Фольклорне підгрунття дзвонарства на теренах історичних Волині й Галичини зміцнюють відомості про значиму функцію дзвонінь, особливо коли вони творяться за допомогою, напевно, найбільшого дзвона. Про таке відомо з билини галицько-волинського кола про Михайла Потока (з Потоки або Потика, Штука) [15, с. 137–138]. В одній із комбінацій такої композиції розповідається, як він відсікає голову змієві, мастить жінку його кров'ю, та оживає, а сам б'є в соборний дзвін [15, с. 140]. Щоправда, як впливає зі спостережень М. Грушевського, у біломорських варіантах билини про Михайла Потока дзвони й дзвоніння, їхнє значиме звучання, чомусь, не згадані.

Відомі згадки про бронзові дзвони чи їх фрагменти нині поповнили відомості про уламок верхньої частини такого ідіофона XII – першої половини XIII ст. з окольного міста Звенигорода [18, с. 149]. Форма вуха вказує, що за обрисами дзвін мав так звану *цукрову голову* чи *вилицоподібну*. Елементи дзвона з княжої Пересопниці тієї ж доби, що був заввишки приблизно 40 см, віднайшов археолог Богдан Прищепа на одній із храмових ділянок [49, с. 240–241]. Цей ідіофон мав масивне потовщення на ударному кільці, укріплюючі тяги перед ним і, мабуть, шість круглих у діаметрі вух. Профіль нижньої частини дзвона може вказувати, що його форма наближалася до так званої *готичної*, у загальних обрисах подібної сучасним. Тобто на підставі археологічних знахідок фрагментів вважаємо застосування на теренах Галичини спочатку дзвонів однієї форми, згодом – удосконаленішої, так званої *готичної* (її представляє львівський Святоюрський дзвін 1341 року). Підтвердження цьому може бути відомий запис *Волинської хроніки*, де в похвалі племіннику короля Данила – князю Володимирі Васильовичі († 1288) нагадується про відливання ним дзвонів дивного звучання («поліа же и колоколы дивны слышаніємъ, такихъ же не бысть въ

всєї землі» [9, с. 153]). Ми вже висловлювали припущення, що феномен звучання цих дзвонів можна пояснити не тільки застосуванням при їх виготовленні кращого сплаву, удосконаленої технології відливання, більшою вагою, а й новою формою, що замінила попередні. Завдяки цьому збагатилась обертонова палітра дзвоніння. Водночас серед заборук її розширення міг бути інший спосіб підвищування та вдаряння язиком (серцем) в інструмент.

Один зі способів дзвоніння, що міг побутувати в князівствах Галицьких земель і Волині (дзвін підвищують нерухомо за корону до перекладини й за допомогою шнура, прив'язаного до важеля, прикріпленого до неї, розгойдують ідіофон), бачимо на ілюстрації в *Композиції угорських хронік 14 століття* стосовно накладення папою Боніфацієм VIII (бл. 1235–1303) екскомуніки на мешканців міста Буда 1303 року [56, с. 134]².

Спонукою до розширення імпорту дзвонів або збільшення кількості відлитих в ареалі держави Романовичів могло бути те, що їх застосовували не тільки у церквах, а й ці звучні інструменти використовували для оборони. Як на півдні й південному сході Київської держави систему сторожових фортець об'єднали в утворену валами й річками оборонну лінію довжиною близько 950 км (відома за літописами як Змієві вали), так подібну смугу твердинь, на переконання дослідників, створили, приміром, уздовж берегів Дністра (попередником лінії укріплень вважають великохорватську систему територіальної оборони зі складових Довгих валів Дністро-Прутського межиріччя; вони забезпечували охорону транскарпатських шляхів і переходів від вторгнення кочових народів ще на далеких підступах до них [53, с. 20]). Пізніше такий ряд твердинь існував, приміром, завдяки городищам у Підвербцях, Кірневі, Кунісівцях, Копачинцях, Чернелиці, Репужинцях, Колінках, Михальчому, Поточищі, Передіванні, Горідниці. Вважається, що серед головних функцій подібних сторожових укріплень була передача відомостей між фортами світловою (вогняною) чи звуковою (дзвонами) сигналізацією. Опорні пункти звели на підвищеннях, і завдяки цьому була можливість із веж-дзвіниць пересилати умовні сигнали [54, с. 232–233].

Вивчення ілюстрацій Радзивілівського кодексу, скопійованого 1490 року на Волині (за найбільш аргументованим припущенням), згодом, із давнішого оригіналу [52, с. 107], підкріплює впевненість, що звуковий простір князівств Романовичів, королівства Русі був ущерть наповнений інструментальними сигналами, мотивами-гейналами. Адже на мініатюрах пам'ятки часто бачимо музик, частина з них сурмить із веж. Нові джерела уможливили отримання відомостей про історію виникнення гейнала як релігійної пісні, яку виконують сурмачі на сході й заході сонця. Після нападів кочівників у 1259 і 1287 роках на Польщу в Кракові започаткувався звичай, що зберігся донині. Його назвали *гейнал* (*Hejnal*) – сигнал сурми, який звучить щогодини з вежі церкви св. Марії, «ушановуючи смерть міського вартового, якому монгольська стріла, коли він бив на сполох, поцілила в горлянку» [20, с. 112].

Вважається, що вежі-дзвіниці в Україні походять від типу оборонних замкових веж [27, с. 372–376]. Може тому гора над церквою св. Миколая у Львові віддавна

² Автор щиро дякує М. Волощуку за привернення уваги до цього джерела й переклад його окремих фрагментів.

зветься Будильниця. Цю назву виводять від слова *будити* і здогадуються, що тут була сторожова вежа, з якої при небезпеці вдаряли в било чи дзвін на сполох [33, с. 14]. Припускають, що вежа-будильниця була тут ще до заснування міста як одна з ланок ланцюга сторожових веж довкола давнього поселення [41].

Імовірні обриси дерев'яної дзвіниці XIV ст. луцького храму св. Івана Хрестителя можна скласти на основі археологічних розкопок. Вона була каркасно-стовпової конструкції прямокутна в плані (розміри 3,0×3,0 м). Стовпами слугували вертикальні палі діаметром 20–25 см. Їх нижню частину заглибили приблизно на 1,5 м. Зі внутрішнього боку стовпів прилягали дошки, посаджені на ребро, які були огорожувальною конструкцією. Знайдено також стовпи меншого діаметра – 15–18 см, що розміщувались із зовнішнього боку в ряд паралельно до стін на відстані 20–25 см один від одного. Дзвіниця, як встановлено, має аналоги серед утрачених пам'яток дерев'яної архітектури Волині дещо пізнішого часу [50, с. 114].

Окремі факти стосовно причислення деяких дзвонів до княжої доби потребують спростування. Воно випливає з висновків відносно початку руйнування Успенського собору в княжому Галичі аж у липні 1594 року, коли ординці, прямуючи в Угорщину, зуміли здобути й спалити місто. Це могло стати причиною того, що близько 1597–1599 років святиню, пошкоджену часом і руйнуваннями, розібрали [3, с. 118]. Тому віднайдені Ярославом Пастернаком (1892–1969) під час розкопок архітектурної пам'ятки фрагменти дзвонів у найнижчій «верстві румовища, переважно просто на поверхні фундаментів собору» [42, с. 70], мабуть, не слід відносити до княжих часів.

Факт використання ручних дзвінків у церквах й оздоблення подібних ідіофонів підкріплює віднайдений такий мистецький витвір. Його, майстерно прикрашеного арковою орнаментикою, знайшли в урочищі *Цвинтариська* (біля Галича), де 1884 року розкопали частину фундаментів храму. Дзвінок, навіть, експонували на археологічно-бібліографічній виставці Ставропігійського інституту у Львові 1888–1889 років [12, с. 394.].

Частими звенигородськими знахідками є бронзові бубенці [18, с. 201, 212]. До відомих пам'яток варто додати такий ідіофон, що відшукався в одному з розкопаних археологами жител XII–XIII ст. окольного города княжого Звенигорода. Він трапився серед значної кількості кружальної кераміки, фрагментів амфор (серед них один уламок з написом), кістяним лощиком, кістяного гребінця, двох цвяхів, залізної скоби, бруска [18, с. 156]. Подібно в іншому житлі, теж з-поміж різних предметів, віднайшовся фрагмент бубенця [18, с. 166]. В іншій споруді Звенигорода бубенець виявлено серед уламків кружальних горщиків, пастової намистинки й фрагмента скляного персня [18, с. 171]. Тобто нові факти підтверджують значне розповсюдження бубенців в одному місті.

Бубенці були різних форм. Один із них (заввишки з вушком – 26,6 мм, без нього – 21 мм, діаметр найбільшого розширення – 23,7 мм), ромбоподібний у поперечному перерізі, мав грушоподібні обриси. Над таким бубенцем при його виготовленні довелося чимало попрацювати, адже в нижній його частині зроблено хрестоподібний проріз, а в місці найбільшого розширення – оздоблено двома заглибленими борознами. Усередині зберігся «камінчик». Таку форму бубенців відносять до

найдавніших різновидів, а час побутування визначають від середини X до середини XII ст. [18, с. 219].

Серед віднайдених бубенців були ті, що виконували функцію гудзиків. Така пам'ятка діаметром 9 мм виготовлена з двох бронзових тиснених півкульок, які спаяні горизонтальним швом; у верхній півкульці по центру пробито отвір, в який пропущено кінці зігнутого петлею (діаметр 3,6 мм) дротика діаметром 1 мм. У нижній півкульці зроблено два маленькі отвори. Подібні бубенці датують XI/XII–XV ст. [18, с. 225]. Інший бронзовий гудзик-бубенець виготовили круглим, із вушком [18, с. 205].

Могутнім чинником розвитку музики була освіта. Прикладом мистецької едукації волинян і галичан є зміст 149-го і 150-го псалмів, своєрідного гимну церковному співу, музичним інструментам. Завдяки ж збереженню загального поетичного строю та духу греко-візантійської гимнографії слов'янські перекладачі тим самим прилучили наших прапредків до світової скарбниці мистецтва слова й музики. Звісно, що в цьому аспекті перед великі особи, котрі із розширенням парафіяльної мережі ставали священниками й дяками.

Свідченням значимості й популярності Псалтиря є його давнє окреме поширення в рукописах. Недавно побачила світ унікальна пам'ятка XIV ст. – факсимільне видання Луцького псалтиря 1384 року, переписаного священником Йоаном у Луцькому монастирі св. Катерини. Рукопис нині в бібліотеці Медічі *Laurenziana* (Флоренція) [61, с. 299].

Певний рівень освіченості людей княжої доби підкріплює висновок М. Грушевського відносно прагнення Церква викликати бажання у вірних, передовсім священнослужителів, ченців до систематичного вивчення та осмислення творів релігійної літератури. Адже, окрім безпосередніх богослужень, у святочні дні вірних залучали до широкого церковного кола, приміром, життя святого, історії свята, моральних повчань тощо. Ще більше значення мала монастирська практика. Тут у певні часи, наприклад, під час трапези, займали увагу ченців «побожними і моральними творами, прочитуваними вголос. Вона давала дуже цінну, з погляду розвитку письменності, побудку до списування в монастирі ж, для монастирської потреби, вже готових текстів і до збагачення їх запасу новими перекладами з невичерпаних запасів візантійської патристики» [14, с. 33].

Вагоме місце в розвитку музичного мистецтва мали монастирі. Їх тільки в княжому Галичі, за останніми підрахунками науковців, було близько 20-ти [31, с. 137–138]. При цьому відзначається культурно-освітня діяльність ченців, функціонування монастирських шкіл, участь обителів у написанні й переписуванні книг, підготовці хористів тощо [31, с. 252–267]. За правління Данила вже діяли дві латинські чернечі обителі в Галичі: св. Домініка й св. Франциска [43, с. 180]. Католицькі місіонери чи не постійно перебували при дворах Данила й Василька, тут, навіть, були капелани [43, с. 206].

Джерела дозволили вважати, що грамотні Ростиславичі неабияк шанували писемність. Подібно окремі історики висловлюють гіпотезу стосовно вміння старшого з Романовичів – князя Данила читати, окреслюють певний рівень освіченості цього правителя [8, с. 43, 45, 64]. Адже його мати після вбивства князя Романа Мстиславовича (1155/1156–1205) й ситуації крайньої безвиході після зустрічі з

угорським королем передала йому не тільки *de jure* сюзеренітет над Галицькою та Володимирською землями загиблого чоловіка, а й *de facto* опіку над своїми малолітніми дітьми Данилом і Васильком [6, с. 285].

Частина дітей галицької еліти, щоправда, за вимушених обставин, навчалася при дворі угорського короля. Адже фактично галицький престол наприкінці XII – у першій половині XIII ст. перманентно посідали представники династії Арпадів. У боротьбі за нього впродовж 1187–1190 рр. король Бела III (1172–1196), під приводом надання допомоги одному з претендентів – синові Ярослава Володимировича (бл. 1130–1187) – Володимирові (1151–1198/1199) й аби при цьому мати мовчазну згоду галицьких еліт, забрав її дітей на проживання та виховання до своїх володінь [6, с. 284].

Віднаходяться нові відомості про освіченість жінок. Навіть ті з них, що виходили з простого середовища, володіли грамотою. Одна з мешканок княжої Теремовлі занотувала своє ім'я літерами *РОМАДНЬ*, інша її сучасниця з нинішньої Буковини лише почала, як вважає Борис Тимошук, освоювати письмо, записавши на шиферному кружалці окремі букви [31, с. 236].

Поважним підтвердженням певного рівня розвитку музичної освіти на землях середньовічної Русі, зокрема Галичини й Волині, є когорта вихідців із цих теренів у країнах Європи [4]. Одна з таких особистостей відома під іменем Йоганн (Йоганнес) де Ладімірія (у тогочасних актових документах занотований переважно під іменем Johann (Johannes) de Ladimiria). Згаданий волинянин, як встановлено, був людиною латинського конфесійного середовища Володимира. Тут, мабуть, народився чи тривалий час мешкав, але з не встановлених причин покинув 1320 року рідне місто й при відповідній освіті, висвяченні, здобутому авторитеті зробив непогану кар'єру: був капеланом сілезького володаря Генріха VI (1294–1335) та його дружини Анни Габсбург (1280–1327) (при їхньому дворі постає зі згаданої пори й відомий ще 15 років). Іоанн *de Ladimiria* як церковний управлінець, канонік, писар і співак довгий час залишився надійним союзником свого сюзерена, користувався авторитетом при дворі папи Іоанна XXII (1249–1334). В останню пору свого життя виконував обов'язки віце-плебана, а згодом віце-архипресвітера церкви Діви Марії у Кракові. Востаннє згадується в джерелах від 28 березня 1349 року. Стосовно національності, то ряд фактів дозволив вважати про його щонайменше неруське коріння [7, с. 59–60]. Водночас сам приклад життя вихідця із земель династії Романовичів може бути ще одним доказом розвитку різноетнічної музичної культури на цих теренах.

Запорукою розвою музичної культури в Середньовічну добу, на нашу думку, було не лише навчання дітей співу, а й гри на різних музичних інструментах. Початком цього процесу могли бути музичні іграшки – полив'яні писанки, глиняні свистки, фуркала (його називають одним із найбільш оригінальних представників вільних аерофонів; щоправда, іноді подають зросійщену назву *брунчалка*). Вони відомі з багатьох ранньосередньовічних міст Східної та Центральної Європи, зокрема зі згаданого Звенигорода, Львова, Луцька, Дорогобужа. Два такі кістяні предмети з першого з названих міст мають наскрізні отвори. Одну з кісток (ціла фаланга тварини) знайшли в межах житлового будинку кінця XI – першої половини XII ст. Поверхня кістки трохи заглажена, посередині – просвердлено дірку діаметром 5 мм.

Предмет завдовжки 55 мм, діаметр – 11 мм. Однакову фалангу зафіксовано на теренах південної частини окольного города в культурному шарі XII – першої половини XIII ст. поблизу виробничо-господарської споруди. Поверхня теж зберегла чіткі сліди загладжування та полірування. Необробленими залишилися тільки природної форми кінці кістки. Посередині просвердлено наскрізний отвір діаметром 6 мм. Загальна довжина знахідки – 64 мм, діаметр – 13×9 мм. Через отвір у кістці пропущався вісімкоподібно скручений шнурок, при розкручуванні якого предмет обертася та видавав характерний звук. Як встановила В. Гупало, у такий спосіб теж відганяли злих духів, а сама *брунчалка* – один із найбільш архаїчних оберегів. Він одночасно чи згодом перетворився у звичайну дитячу музичну забавку [17, с. 21].

Під час досліджень літописного Звенигорода, окрім виявлених раніше сопілки й частини гусел, двох дерев'яних «флейт», нині відомо ще про два свистки із кістки [18, с. 314, 345], бронзові дзвіночки [18, с. 317, 343, 344]. В одній зі споруд віднайдено кілок для налаштування струн гусел [18, с. 324].

Частими знахідками на теренах Галицької землі є фрагменти мідних казанів [18, с. 321, 343, 347, 354], що свідчить про їхнє значне розповсюдження. Звісно, при чищенні таких виробів, вони видавали голосні дзвінки звуки. Їх же можна було видобувати з допомогою палиці, великого цвяха, при потребі подати сигнали, передовсім сполошні.

Нові археологічні матеріали, писемні джерела, опубліковані студії медієвістів, доповнюють попередні реконструкції розвитку на теренах історичної Волині та Галичини складових музичної культури, сприяють розширенню уявлень про значну роль музики в житті людей цього ареалу й неабиякий, як на той час, рівень розвою цього жанру мистецтва на теренах нашого краю, поліетнічну музичну культуру Галицьких і Волинських земель княжої доби.

Перспектива подальших пошуків. Вивчення археологічних пам'яток, рукописних джерел, творів малярства тощо західного регіону середньовічної Русі сприятиме повнішій систематизації уявлень про його музику, допоможе глибшому науковому осмисленню фактів розвою музичного мистецтва як одного з етапів генези й становлення української музики. Нині чи не кожна велика бібліотека Європи має збірки давньослов'янських рукописів. Чотири томи таких пам'яток із закордонних збірок недавно опублікувала відроджена Санкт-Петербурзька археографічна експедиція [2, с. 9]. Як помітив Л. Войтович, українські медієвісти майже не використовують комплекс переважно латиномовних писемних джерел 500–1500 рр. (його з 1826 року публікують у Німеччині під узагальненою назвою *Monumenta Germaniae Historica* (MGH – *Пам'ятки історії Німеччини*). Серія *Scriptores* цього комплексу тепер налічує понад 100 томів (кожен із них обсягом близько 600 сторінок). Нині MGH оцифровані й доступні через мережу Інтернет. Цікаво, що в німецьких наративах є чимало відомостей про Русь, переважно галицько-волинських князів і королів, переплетених різними політичними й матримоніальними зв'язками з німецькими правителями. Дотичні відомости до наших земель віднайдуться в чеських хроніках (опубліковані в серії *Monumenta Bohemiae Historica* (MBH – *Пам'ятки чеської історії*), передовсім *Історії короля Пшемисла Оттокара й Розповіді про погані роки по смерті Пшемисла Оттокара* та ін. [2, с. 9–11]. Нові джерела допоможуть, зокрема, конкретизувати скандинавський і великоморавський впливи у сфері культури.

Література

1. Арістов В. Давньоруська історіографія: термінологічні роздуми. *Середньовічна Русь: проблеми термінології* [=Colloquia Russica, Series II, vol. 4] / [ред. М. Волощук, В. Нагірний]. Івано-Франківськ – Краків : Лілея-НВ, 2018, с. 79–91.
2. Войтович Л. Якби було більшим море... (Передмова). *Волощук М. «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIVст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції* / [відп. ред. Л. Войтович]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014, с. 9–11.
3. Войтович Л. Коли було зруйновано Успенський собор у Галичі. *Галич: зб. наук. пр. Вип. 3.* / [ред. М. Волощук]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. С. 107–118.
4. Волощук М. «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIVст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / [відп. ред. Л. Войтович]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014, 496 с.
5. Волощук М. Князь і король Данило Романович у житті міста Галича XIII сторіччя. *Галич: зб. наук. пр.* / [ред. М. Волощук]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. Вип. 2. С. 127–147.
6. Волощук М. Мовою джерел? Термінологічні аспекти історіографічного державонайменування на прикладі Галицької землі X–XIV ст. *Середньовічна Русь: проблеми термінології* [=Colloquia Russica, Series II, vol. 4] / [ред. М. Волощук, В. Нагірний]. Івано-Франківськ – Краків : Лілея-НВ, 2018. С. 265–295.
7. Волощук М., Паршин І. Johann de Ladimiria: до проблем етнічного походження капелана сілезького князя Генріха VI Доброго. *Галичина: наук. і культ.-просвіт. краєзн. часоп.* [ред. М. Кутутяк]. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 31. С. 50–63.
8. Волощук М., Домбровський Д. Князь Данило Романович та угорські королі 1205–1235 рр. (у відповідь Володимирові Александровичу). Ч. 1. *Галичина: наук. і культ.-просвіт. краєзн. часоп.* [ред. М. Волощук]. Івано-Франківськ, 2020. Вип. 33. С. 37–59.
9. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / [ред. М. Котляр]. Київ : Наук. думка, 2002. 400 с.
10. *Галич* : зб. наук. пр. / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника; [ред. М. Волощук]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016–2019. № 1–5.
11. Гончар О. Збруцький ідол: основні підходи до його інтерпретації. *Студентські історичні зошити* / [гол. ред. М. Волощук]. Івано-Франківськ, 2020, № 12. С. 4–9.
12. Горда-Цибко О. Пам'ятки Княжої Доби на археологічно-бібліографічній виставці Ставропігійського інституту у Львові 1888–1889 років. *Княжа доба: історія і культура* / [відп. ред. В. Александрович]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. Вип. 8. С. 389–395.
13. Грушевський М. *Історія української літератури*: у 6-ти т., 9 кн. Т. 1 / [упоряд. В. Яременко; передм. П. Кононенко; приміт. Л. Дунаєвська]. Київ : Либідь, 1993 (Літературні пам'ятки України). 392 с.
14. Грушевський М. *Історія української літератури*. Т. 2 [=Літературні пам'ятки України] / [упоряд. В. Яременко; приміт. С. Росовецький]. Київ : Либідь, 1993, 264 с.
15. Грушевський М. *Історія української літератури*. Т. 4, кн. 1: Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII [=Літературні пам'ятки України] / [упоряд. О. Таланчук; приміт. С. Росовецький]. Київ : Либідь, 1994, 336 с.
16. Грушевський М. *Історія української літератури*. Т. 5, кн. 2: Перше відродження (1580–1610 рр.) [=Літературні пам'ятки України] / [упоряд. О. Дідух; приміт. С. Росовецький]. Київ : Либідь, 1995, 352 с.
17. Гупало В. Апотропеїчні предмети з літописного Звенигорода. *Княжа доба: історія і культура* / [відп. ред. В. Александрович]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2011. Вип. 5. С. 17–36.
18. Гупало В. *Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII століттях (соціоісторична реконструкція)* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2014, 532 с.

19. Голембійовська-Тобіаш А., Домбровський Д. Дракон Успенського собору в Галичі з польської дослідницької перспективи / [перекл. з пол. І. Тимар]. *Галич* : зб. наук. пр. / [ред. М. Волошук]. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2019. Вип. 4. С. 27–63.
20. Дейвіс Н. *Європа : Історія* / [пер. з анг. П. Тарашук, О. Коваленко]. Київ : Вид-во Соломії Паличко «Основа», 2008. 1080 с.
21. Дзвоники, яким майже три тисячі років... і плюс : інформ. тижневик. Чортків, 2008. № 3. Верес. С. 12.
22. Дуда І. Збруський ідол. *Тернопільський енциклопедичний словник*: у 4-х т. Т. 1: А – Й / [редкол.: Г. Яворський та ін.]. Тернопіль, 2004. С. 640.
23. Залізник Л. *Стародавня історія України*. 2-ге вид., доповн. Київ : Темпора, 2019. 640 с.
24. Зинків І. Украинско-польские средневековые лировидные инструменты: попытка сравнительного анализа. *Ars inter Culturas* / [red. naczelny J. Chaciński]; Akademia Pomorska w Słupsku. Słupsk, 2018. S. 65–77.
25. Зінків І. Про створення каталогу середньовічних музичних інструментів із території України. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку* : наук. зб. Вип. 34 / [упор. і наук. ред. В. Виткалов]. Рівне, 2020. С. 9–18.
26. Кіндратюк Б. *Нариси музичного мистецтва Галицько-Волинського князівства* [=Історія української музики: Дослідження. Вип. 9 / Ін-т українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України] / [ред. і авт. перед. слова Ю. Ясіновський]. Івано-Франківськ – Львів, 2001. 144 с.
27. Кіндратюк Б. *Дзвонарська культура України* : монографія [=Історія укр. музики: Дослідження. Вип. 19 / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України] / наук. ред. Ю. Ясіновський. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. 898 с.
28. Кіндратюк Б. Митуса Дмитро (13 ст.). *Українська музична енциклопедія*. Т. 3: Л–М / [гол. редкол. Г. Скрипник]. Київ : ІМФЕ НАНУ, 2011. С. 395.
29. Кіндратюк Б. *«Історія української літератури» Михайла Грушевського як органологічне джерело* : моногр. Вид. 2-ге, випр. і доп. [=Дзвонарська культура України. Дослідження. Вип. 5 / Центр дослідження дзвонарства Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника] / наук. ред. Ю. Ясіновський. Івано-Франківськ, 2017. 202 с.
30. *Княжа доба: історія і культура* / [відп. ред. Я. Ісаєвич, Л. Войтович, В. Александрович]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2007–2014. №№ 1–8.
31. Коваль І., Коваль М., Петраш А., Зінковський Т. *Галицькі фрески та мозаїки*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 320 с.
32. Котляр М. Митуса. *Енциклопедія історії України* : у 10-ти т. / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.] / НАН України. Інститут історії України. Київ : Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 685.
33. Крип'якевич І. *Історичні проходи по Львові* / [передм. Я. Ісаєвич; упоряд., текстолог. опрац. і прим. Б. Якимовича; упоряд. іл. матеріалу Р. Крип'якевича]. Львів : Каменяр, 1991, 167 с. (Перевидання 1932 р.).
34. Кугутяк М. *Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат. Каталог пам'яток історії та культури* : у 2-х т.: Т. 1: Сакральна спадщина Гуцульщини (448 с.); Т. 2: Городища, замки, осередки солевидобутку, давні транскарпатські шляхи (267 с.). Івано-Франківськ – Львів : Манускрипт-Львів, 2011.
35. Кузьмінський І. Руські придворні музиканти польського короля Владислава I Ягайла та Великих князів Литовських. *Студії мистецтвознавчі*. Київ, 2017, № 3. С. 25–30.
36. Кузьмінський І. Музична культура Перемишльської та Сяноцької земель у XVI – першій половині XVII століть. *Український історичний збірник*: наук. пр. аспірт. і молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ. (2018/20). С. 42–52.
37. Курочкін О. Скоморохи. *Енциклопедія історії України* : у 10-ти т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 2012. С. 610–611.

38. Матеріяли бесід із Мирославом Волощуком (2020). *Приватний архів Б. Кіндратюка*.
39. Михайлова Р. *Художня культура Галицько-Волинської Русі*. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2007. 496 с.
40. Музичка І., о. Молитва і спів. *Καλοφωνία*: наук. зб. з іст. церков. монод. та гимнограф. [редак. К. Ганнік, Ю. Ясіновський]. Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2002. Числ. 1. С. 176–179.
41. Онищенко Л. Будильниця (Будельниця). *Енциклопедія Львова* : у 6-ти т. Т. 1: А–Г / [ред. А. Козицький, І. Підкова]. Львів : Літопис, 2007. С. 300.
42. Пастернак Я. *Старий Галич: Археологічно-історичні досліді у 1850–1943 рр.* Краків – Львів : Українське видавництво, 1944. 238 с.
43. Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. *Галич* : зб. наук. пр. / [ред. М. Волощук; перекл. з пол. Ю. Угорчак, Ю. Лукомський, Т. Романюк, Л. Мазурчак, із латини Р. Паранько; упоряд. покажч. Ю. Лукомський]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. Серія 2. Вип. 4. С. 5–297.
44. Писаренко Ю. Збруцький ідол. *Енциклопедія історії України*: у 10-ти т. Т. 3 : Е–Й / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наук. думка, 2005. С. 314.
45. Росовецький С. Примітки. *М. Грушевський. Історія української літератури* : у 6-ти т., 9 кн. Т. 4, кн. 1 [=Літературні пам'ятки України] / [упоряд. О. Таланчук]; приміт. С. Росовецький. Київ : Либідь, 1994. С. 307–327.
46. Сиротинська Н. Музично-поетична інтерпретація празника Успення Пресвятої Богородиці доби короля Данила. *Доба Короля Данила в науці, мистецтві, літературі* : матер. Міжн. наук. конф. (29–30 лист. 2007 р., Львів). Львів, 2008. С. 308–324.
47. Скочиляс І. Княжий Галич в історії київського християнства. *Духовна спадщина Давнього Галича* : наук. зб. / І. Скочиляс, В. Фрис. Львів : Український католицький університет, 2018. С. 29–158.
48. Терський С. *Княже місто Володимир*. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 316 с.
49. Терський С. Топографія храмів Княжої Пересопниці. *Княжа доба: історія і культура* / [відп. ред. В. Александрович]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. Вип. 8. С. 235–242.
50. Терський С. *Лучеськ Х–ХV ст.* : монографія. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 252 с.
51. Тимошук Б. Язичницькі святилища Галицької Русі. *Історико-філологічний вестник Українського Інститута* / [ред. В. Идзьо]. Москва, 1997. Т. 1. С. 176–181.
52. Толочко О. Радзивіллівський літопис. Кенігсберзький літопис. *Енциклопедія історії України* : у 10-ти т. Т. 9: Прил–С / [редкол. В. Смолій (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 2012. С. 107–108.
53. Томенчук Б. Археологія долітописного Галича як культового і релігійного центру «Великої Білої нехрещеної Хорватії» (до питання про заснування Галича в другій половині Х ст.). *Галич* : зб. наук. пр. Вип. 3. / [ред. М. Волощук]. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. С. 10–53.
54. Федунків З., Поліщук Л., Нагірний В. Городище Княжої Доби Чернелиця IV: результати попередніх досліджень. *Княжа доба: історія і культура* / [відп. ред. В. Александрович]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. Вип. 8. С. 225–234.
55. Хай М. *Микола Будник і кобзарство* / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Київський, Харківський кобзарські та Львівський лірницький цехи. Львів : Астролябія, 2015. 320 с.
56. *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, t. 2, ed. I. Szentpétery. Budapestini, 1937.

57. Цалай-Якименко О., Ясіновський Ю. Музичне мистецтво давнього Острога. *Острозька давнина. Дослідження і матеріали*. Т. I. / [відпов. ред. І. Мицько]; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1995. С. 74–89.
58. Чуйко О. *Мистецтво Галицько-Волинського князівства в контексті міжнародних взаємозв'язків* : моногр. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2020. 412 с.
59. Чуйко О. *Мистецтво Галицько-Волинського князівства в культурному просторі європейського середньовіччя* : автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства. спец. 26.00.01 – теорія та історія культури / НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2021. 36 с.
60. Ясіновський Ю. Пісенний фольклор і музичне мистецтво. *Історія української культури*: у 5-ти т. Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть / [редкол. тому Я. Ісаєвич (гол. ред.), Ю. Ясіновський, Л. Войтович та ін.]. Київ : Наук. думка, 2001. С. 322–333.
61. Ясіновський Ю. Бібліографічні нотатки. *Καλοφωνία*: наук. зб. з іст. церков. монод. та гимнограф. [редак. К. Ганнік, Ю. Ясіновський]. Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2016. Чис. 8. С. 296–308.
62. Ясіновський Ю., Кіндратюк Б. Данило Романович і літописний Митуса. *Княжа доба: історія і культура* / [відп. ред. Я. Ісаєвич]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2008. № 2. С. 158–166.

References

1. Aristov, V. (2018). Ancient Rus historiography: terminological reflections. In: *Serednovichna Rus': problemy terminologiyi* [=Colloquia Russica, Series II, vol. 4]. (pp. 79–91) Ivano-Frankivsk : Lileya-NV [in Ukrainian].
2. Voytovich, L. (2014). If the sea was bigger... (Preface). In: Voloschuk M. «Rus» v Ugorskomu korolivstvi (XI – dr. polov. XIV st.): suspilno-politychna rol, maynovi stosunky, migratsiyi. (pp. 9–11). Ivano-Frankivsk : Lileya-NV. [in Ukrainian].
3. Voytovich, L. (2018). When was the Assumption Cathedral in Halych destroyed? *Galych.*, 3, 107–118. [red. M. Voloschuk]. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV. [in Ukrainian].
4. Voloshchuk, M. (2014). «Rus'» in the Kingdom of Hungary (11th–second half of the 14th centuries): social and political role, property relations, migration. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. [in Ukrainian].
5. Voloshchuk, M. (2017). Prince and King Danylo Romanovych in the life of the city of Halych in the 13th century. *Galych*, 2, 127–147. [in Ukrainian].
6. Voloshchuk, M. (2018). By the language of the sources? Terminological aspects of the historiographical state nominations on the example of the Galician land of the 10th–14th centuries. *Serednovichna Rus': problemy terminologiyi* [=Colloquia Russica, Series II, vol. 4]. (pp. 265–295). Ivano-Frankivsk – Krakiv : Lileya-NV. [in Ukrainian].
7. Voloshchuk, M., Parshin I. (2018). Johann de Ladimiria: the problem of ethnic origin of the chaplain of the Silesian duke Henri vi the Good. *Galychyna.*, 31, 50–63 [in Ukrainian].
8. Voloshchuk, M., Dombrovskiy D. (2020). Prince Danylo Romanovych and hungarian kings 1205–1235 (in response to Volodymyr Alexsandrovych). Part 1. *Galychyna*, 33, 37–59 [in Ukrainian].
9. The Galician-Volhynian chronicle. Research. Text. Commentation. (2002). [red. M. Kotlyar]. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
10. *Halych*. (2016–2019). Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka; [red. M. Voloshchuk]. No 1–5. [in Ukrainian].
11. Honchar, O. (2020). Zbruch idol: main approaches to its interpretation. *Studentski Istorichni zoshyty*, 12, 4–9. [in Ukrainian].

12. Horda-Tsibko, O. (2014). Monuments of the Princely Age at the Archaeological and Bibliographic Exhibition of the Stauropean Institute in Lviv in 1888–1889. *Knyazha doba: Istoriya i kultura*, 8, 389–395 [in Ukrainian].
13. Hrushevskiy, M. (1993). History of Ukrainian Literature. (Vol. 1 [=Literaturni pamiatky Ukrainy]). Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
14. Hrushevskiy, M. (1993). History of Ukrainian Literature. (Vol. 2). Kyiv : Lybid. 264 [in Ukrainian].
15. Hrushevskiy, M. (1994). History of Ukrainian Literature. (Vol. 4, book 1: Usna tvorchist piznih knyazhih i perehodovih vikiv XIII–XVII st.) Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
16. Hrushevskiy, M. (1995). History of Ukrainian Literature. (Vol. 5, book 2: Pershe vidrodzhennya (1580–1610 rr.)). Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
17. Hupalo, V. (2011). Apotropaic objects from Zvenigorod as depicted in chronicles. *Knyazha doba: Istoriya i kultura*. (Iss. 5, pp. 17–36) [in Ukrainian].
18. Hupalo, V. (2014). Zvenyhorod and Zvenyhorod land in the 11th–13th centuries (social and historical reconstruction). Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. [in Ukrainian].
19. Golembjovska-Tobiash, A., Dombrovskiy, D. (2019). Dragon of the Assumption Cathedral in Halych from a Polish research perspective. [perekł. z pol. I. Tymar]. *Galych.*, 4, 27–63 [in Ukrainian].
20. Dejvis, N. (2008). Europe: History. [per. z ang. P. Taraschuk, O. Kovalenko]. Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnova». 1080 [in Ukrainian].
21. Bells, which are almost three thousand years old... (2008). *i plus*, 3, 12 [in Ukrainian].
22. Duda, I. (2004). Zbruch idol. *Ternopil'skyi encyklopedychnyi slovnyk.* (Vol. 1). [redkol.: G. Yavorskyi ta in.]. Ternopil. [in Ukrainian].
23. Zalizniak, L. (2019). Ancient history of Ukraine. Kyiv : Tempora. [in Ukrainian].
24. Zinkiv, I. (2018). Ukrainian and Polish medieval lyre-type instruments: an attempt of comparative analysis. In: *Ars inter Culturas*. [red. naczelny J. Chaciński]. Słupsk. (pp. 65–77) [in Poland].
25. Zinkiv, I. (2020). Developing catalogue of Mediaval musical instruments from the territory of Ukraine. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakh rozvytku*, 34, 9–18 [in Ukrainian].
26. Kindratiuk, B. (2001). Essays of musical art of Galician-Volynian Principality [=Istoriia ukrainskoi muzyky: Doslidzhennia. Vyp. 9. In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy]. [red. i avt. pered. slova Yu. Yasinovskiy]. Ivano-Frankivsk–Lviv. 144 [in Ukrainian].
27. Kindratiuk, B. (2012). Bell ringing culture of Ukraine [=Istoriia ukr. muzyky: Doslidzhennia. Vyp. 19. In-t ukrainoznav. im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy] / red. Yu. Yasinovskiy. Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Prykarp. nac. un-tu im. V. Stefanyka. 898 [in Ukrainian].
28. Kindratiuk, B. (2011). Mytusa Dmytro (13th century). In: *Ukrainska muzychna encyklopediia*. (Vol. 3). Kyiv : IMFE NANU. [in Ukrainian].
29. Kindratiuk, B. (2017). «The History of Ukrainian Literature» by Mykhailo Hrushevskiy as an Organological Source. (2-nd edition). [scientific editor Yurii Yasinovskiy]. Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Press. 202.
30. Princely age: history and culture. (2007–2014) / [vidp. red. Ya. Isaievych, L. Voitovych, V. Aleksandrovych]; NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. (Vol. 1–8). [in Ukrainian].
31. Koval, I., Koval, M., Petrash, A., Zinkovskiy, T. (2017). Galician frescoes and mosaics. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV. [in Ukrainian].
32. Kotliar, M. (2009). Mytusa. *Encyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 6). [redkol.: V. Smolii (holova) ta in.]. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
33. Krypiakevych, I. (1991). Historical passages through Lviv / [peredm. Ya. Isayevych; uporiad., tekstolog. oprac. i prym. B. Yakymovych; uporiad. il. materialu R. Krypiakevych]. Lviv : Kameniar, 167 (Perevydannia 1932 r.) [in Ukrainian].

34. Kugutiak, M. (2011). Antiquities of the Hutsul region. Sources on the ethnic history of the population of the Ukrainian Carpathians. Catalogue of historical and cultural monuments. (Vol. 1: Sakralna spadschyna Hutsulshchyny; Vol. 2: Horodyscha, zamky, osередky solevydobutku, davni transkarpatski shliahy). Ivano-Frankivsk – Lviv : Manuscript-Lviv. [in Ukrainian].
35. Kuzminskyi, I. (2017). Ruthenian court musicians of the Polish King Władysław II Jagiełło and the Grand Dukes of Lithuania. *Studii mystectvoznavchi*, 3, 25–30 [in Ukrainian].
36. Kuzminskyi, I. (2018). Musical culture of Przemyśl and Sanok lands in the 16th – first half of the 17th centuries. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 20, 42–52 [in Ukrainian].
37. Kurochkin, O. (2012). Skomorokhs. *Encyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 1–10). NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
38. Materials of conversations with Myroslav Voloshchuk (2020). *Pryvatnyi arhiv B. Kindratiuka* [in Ukrainian].
39. Myhailova, R. (2007). Art culture of Galician-Volhynian Rus'. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo» [in Ukrainian].
40. Muzychka, I., o. (2002). Prayer and singing. *Kalophonia*, 1, 176–179 [in Ukrainian].
41. Onyschenko, L. (2007). Budylnytsia (Budelnytsia). In: *Encyklopediia Lvova*. (Vol. 1). [red. A. Kozyskyi, I. Pidkova]. Lviv : Litopys. [in Ukrainian].
42. Pasternak, Ya. (1944). Old Halych: Archaeological and historical research in 1850–1943. Krakiv – Lviv : Ukrainske vydavnytstvo. [in Ukrainian].
43. Pelenskyi, J. (2018). Halych in the history of medieval art based on archaeological research and archival sources. *Galych*, ser. 2, 4, 5–297 [in Ukrainian].
44. Pysarenko, Yu. (2005). Zbruch idol. *Encyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 3. [redkol.: V. Smolii (golova) ta in.]. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
45. Rosovetskyi, S. (1994). Comments. *Grushevskiy M. History of Ukrainian Literature*: (Vol. 4, book 1, pp. 307–327). / [upor. O. Talanchuk]; prym. S. Rosovetskyi. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
46. Syrotynska, N. (2008) Musical and poetic interpretation of the celebration of the Assumption of the Blessed Virgin in the days of King Danylo. *Doba Korolia Danyla v nauci, mystectvi, literaturi: materialy Mizhnar. nauk. konf.* (29–30 lyst. 2007 r., Lviv) (pp. 308–324). Lviv [in Ukrainian].
47. Skochylas, I. (2018). Princely Halych in the history of Kyivan Christianity. In: *Duhovna spadschyna Davniogo Galycha* (pp. 29–158). Lviv : Ukrainskyi katolytskyi universytet. [in Ukrainian].
48. Terskyi, S. (2010). Princely city of Volodymyr. Lviv : Vyd-vo Natsion. un-tu «Lvivska politekhnika», 316.
49. Terskyi, S. (2014). Topography of the churches of Princely Peresopnytsia. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 8, 235–242 [in Ukrainian].
50. Terskyi, S. (2006). Luchesk in the 10th-15th centuries. Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». [in Ukrainian].
51. Tymoschuk, B. (1997). Pagan sanctuaries of Galician Rus'. *Istoriko-fylologicheskyy vestnyk Ukrainskogo Instituta*. [red. V. Idzio] (Vol. 1, pp. 176–181). Moscow. [in Russian].
52. Tolochko, O. (2012). Radziwiłł Chronicle. Koenigsberg Chronicle. *Encyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 9, pp. 107–108). [redkol. V. Smolii (golova) ta in.]. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
53. Tomenchuk, B. (2018). Archeology of prehistoric Halych as a cult and religious center of «Greater White Unbaptized Croatia» (on the question of the founding of Halych in the second half of the tenth century). *Galych*, 3, 10–53 [in Ukrainian].
54. Fedunkiv, Z., Polischuk, L., Nagirnyi, V. (2014). The settlement of the Princely Age called Chernelytsia IV: results of previous research. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 8, 225–234 [in Ukrainian].
55. Hai, M. (2015). Mykola Budnyk and kobzarism. Lviv : Astroliabiia [in Ukrainian].

56. Hungarian fourteenth-century chronicle composition. (1937) *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. (Vol. 2). Budapestini [in Ungar].
57. Tsalai-Yakymenko, O., Yasinovskiy Yu. (1995). Musical art of ancient Ostroh. In: *Ostroz'ka davnyina. Doslidzhennia i materialy*. (Vol. I, pp. 74–89). [vidpov. red. I. Mytsko]; NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv, [in Ukrainian].
58. Chuiko, O. (2020). The art of the Galych and Volyn Principality in the context of international relations. *Ivano-Frankivsk : Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka*, 412 [in Ukrainian].
59. Chuiko, O. (2021). Art of the Principality of Galych and Volyn in the Medieval Europe : avtoref. dys. ... doktora mystectvoznavstva. spec. 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury. NAN Ukrainy, Instytut mystectvoznavstva, folklorystyka ta etnologii im. M. T. Rylskoho. Kyiv [in Ukrainian].
60. Yasinovskiy, Yu. (2001). Song folklore and musical art. *Istoriia ukrainskoi kultury*. (Vol. 2: *Ukrainska kultura XIII–pershoi polovyny XVII stolit* [Ukrainian history of the 13th–the first half of 17th centuries]. Kyiv: Nauk dumka, 322–333. [in Ukrainian]
61. Yasinovskiy, Yu. (2016). Bibliographic notes. *Καλοφωνία*, 8, 296–308 [in Ukrainian].
62. Yasinovskiy, Yu., Kindratiuk, B. (2008). Danylo Romanovych and Mytusa from chronicles. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 2. 158–166 [in Ukrainian].

Bohdan Kindratiuk. Musical culture of the Principalities of Galician and Volynian Lands, the Rus' Kingdom (12th–14th centuries): new approaches and information.

The article **aims** to note new sources and systematize the found facts for a broader description of the development of multinational musical culture in Volynia and Galicia during the Princely era. At the same time, the **methodology** of our studies is based on the interpretation of the collected materials, which consolidates the hermeneutic studies of music development. The application of the historical and anthropological approach not only helps to replace the historiographical name «Galician-Volhynian Principality» with true historical names of this area, but also reinforces one of the reasons for the emergence of music, its existence and development as interconnected parts of the following systemic process: «creation – performance – perception». The **scientific novelty** of the article also lies in the fact that it puts the found facts in order with a slightly different emphasis; thanks to this, the formation of multinational musical art in this region of medieval Rus' is shown more clearly as it supplements the already published essays. It was possible to better confirm the development of pre-Christian beliefs as one of the foundations of the progress of music, to enrich organological information, including a clearer delineation of the components of bell-ringing, in particular, the existence of various bells and bell towers. The article contains notes on the existence of different components of musical culture in one city and supplements its iconography. It notes the emergence of new versions of the Mytusa from chronicles and the continuous disappointing reproduction of whimsical information about him. **Conclusions.** New information and necessary clarifications to the previous description of the musical culture of the region contribute to a clearer delineation of its polyethnicity in the Romanovychs' Principality, and later the Kingdom of Rus', where the Ruthenian/Ukrainian artistic component played an important role.

Key words: Middle Ages, Romanovychs' Principality, Kingdom of Rus', musical culture, poly-ethnicity, folklore, church, secular music, education.

